

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 38, Haziran 2019, s. 490-501

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.5074>

Dr. Asiye IĞRI YILDIRIM

MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni,

cigriasiye@gmail.com

KAHRAMANINI YİTİREN ROMAN: ÖZHENİN ÖLÜMÜ, NESHENİN ZAFERİ

Özet

Ortaya ıkından 20. yüzyılın başına kadar olan süreçte roman kişisi, karşımıza kademeli olarak hep toplum içinde daha özerk, kendine daha iyi bir yer edinme ve sesini daha fazla duyurma anlayış ve mücadelesi güden bir çeşit kahraman olarak çıkar. 20. yüzyılın hemen başındaki metinlerden itibaren ise toplum içinde dağılmış, topluma yabancılaşmış, kendisi ile arasına mesafe girmiş, güçsüzleşmiş bir özneyle karşılaşırız. Modern düşünçenin üstün tuttuğu değerlerle inşa edilen dünyada birey hayal kırıklığına uğramış, parçalanmış, kendine yabancılaşmış ve güçsüzdür. Bu çalışmada bireyden özneye geçiş süreci ve insan öznenin giderek roman içinde silikleşip kaybolması; modern ve postmodern düşünçenin özneye bakışından hareketle değerlendirilmiştir. Modern edebiyatın, gücü kahramanı ile paralellik arz eden romanlarından postmodern edebiyatın kahramansız anlatılarına geçilen süreçte roman kahramanın geçirdiği değişimler ve bu değişimlerin türün yapısal özelliklerine ve estetik niteliğine etkisi üzerinde durulmuştur. Anlatının kendisinin anlatılandan daha önemli olduğu postmodern edebiyatta roman kahramanın yokluğunun, türün yapısal kurgusunu ve dolayısıyla estetik öğelerinde yarattığı değişim tartişılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postmodern Roman, Roman Kahramanı, Modern Roman, Estetik, Etik.

THE NOVEL THAT LOSES ITS HERO: THE DEATH OF THE SUBJECT, THE VICTORY OF THE OBJECT

Abstract

From the emergence to the beginning of the 20th century, the novel person comes up as a kind of hero, who is gradually becoming more autonomous in society, struggling to acquire a better place in his / her own society and to announce his / her voice more. From the texts of the early 20th century, we encounter a subject disintegrated in society, alienated from society, distanced from himself, and became weakened. In the world built with the values that modern thought holds superior, the individual is disappointed, fragmented, self-alienated and powerless. In this study, the process of transition from individual to subject and the disappearance of the human subject in the novel gradually was evaluated from the point of view of the modern and postmodern thought of the subject. In the process of transitioning from the novels of modern literature, which are in parallel with the hero of power, to the heroic narratives of postmodern literature, the changes of the novel hero and the effects of these changes on the structural features and the aesthetic quality of the species are emphasized. In postmodern literature where narrative itself is more important than the content, the absence of the novel hero, the structural fiction of the genre and thus the change it has created in its aesthetic elements are discussed.

Key Words: Postmodern Novel, Novel Hero, Modern Novel, Aesthetic, Ethic.

1. MODERN ROMANDAN POSTMODERN ROMANA

Aydınlanmanın bir türü olarak ortaya çıkan roman, gerçeğe bakış açısının inşasıyla bireyin hikâyesini anlatan bir edebi ürün olarak yerini alır. Değişen dünya algısı, gerçeğe bakış açısı ile birlikte geleneksel roman olarak tanımlanan yansıtmacı¹ roman anlayışı, yazarın bilim adamı objektifliği ile bireyin toplumla ilişkisini ve yaşamda konumlanışını gerçekçi bir tutum ve bütünlükçü bir anlayışla ortaya koyar. Aydınlanma öncesi anlatılar olan “Epik, kendi içinden tamamlanmış bir hayatın bütünselliğine biçim verir; roman ise biçim vererek hayatın gizlenmiş bütünselliğini açığa çıkarıp inşa etmeye çalışır” (Lukacs 2007: 68). “Büyük trajedi ve destanda insanın platonik anlamda evrensel değerleri dramatize edilmiş, bu değerleri temsil eden evrensel tipler yaratılmıştır. Geleneksel roman ise, neorealist felsefenin gerçek kavramı ışığında insan gerçeği ve değerlerini tecrübeye dayanmış ve tecrübe sonunda varılan genellemelerle ifade etmiştir” (Kantarıcıoğlu 2004: 27). Söz konusu tecrübe, insanın sosyal ilişkiler ağında bireysel

¹ Roman türünün tarihi gelişimi konusunda yapılan tasnif ve adlandırmalar üzerine genel geçer bir uzlaşma olmaması sebebi ile çalışmamızda kullanılan kavramları açıklama gereği duyulmuştur. Yansıtmacı roman aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan ve ilk örneği Don Kişot olarak kabul edilen modern romana karşılık gelmektedir. Her ne kadar farklı çalışmalarda romanın tarih gelişimi çok daha detaylı biçimde ele alınmış olsa da (Sevim Kantarcı, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm* adlı çalışmasında roman türünün tarihi seyrini, yansıtmacı roman, dramatik roman, arı roman, modern roman olarak sınıflandırır. “*Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm, Akçağ Yayınları, Ankara 2004*”) çalışmanın sınırlılığı sebebi ile romanın tarihi seyrini, 17. yüzyıl ve 19 yüzyıl arasında olan süreci modern (yansıtmacı) roman, 20. yüzyılın ilk yarısında farklılaşan ürünlere modernist roman ve 20. yüzyıl ikinci yarısından sonra karşılaşılan ve kendine anlatım yöntemleri, içerik ve biçim özellikleri taşıyan romanlar postmodern roman kapsamında ele alınmıştır.

kimliğinin oluşumunu, değişimini, olgunlaşma yahut çöküşünü ön planda tutarken bireyi merkezi noktada konumlandırır. Bunu neticesinde ise destan ve trajedide evrensel değerleri temsil eden kahraman, geleneksel romanda bulunduğu ortamın bir parçası, dolayısıyla zamanının ve koşullarının yarattığı bir kişi olarak ait olduğu toplumun ürününe, sosyal bir tipe dönüşür.

Destanlarda ve sonrasında romanslarda karşılaşılan kahraman evrilerek gerçekçi bir düzlemde ete kemiğe bürünür. “Örneğin romansın başkışisi, eserin başında da sonunda da bir kahramandır. O sadece romans içinde kahramanlığını ispatlamaya girişir. Romanda ise, başkışi bir kahraman değildir. O hayal dünyasından, toplumsal gerçekliğin içine düşen bir kişidir. Ancak önemli olan, roman karakterinin bu süreç içinde bir gelişme –olgunlaşma- süreci yaşamış olmasıdır” (Shroder 2004: 23). Dolayısıyla modern romanın 19. yüzyılın gerçekçi romanı olduğu söylenebilir. Ve bu dönemde gerçekçilik akımını temsil eden Balzac, Stendhal, Flaubert ve Zola gibi önemli Fransız romancılarının, Gogol ve Turgenyev gibi Rus romancılarının eserleri birer yansıtmacı roman olarak kabul edilebilir. Bu romancıların gerçeklik kavrayışı, 19. yüzyılın pozitivizm ve determinizm ilkeleri doğrultusunda ve sanatta realizm ve naturalizm anlayışlarıyla biçimlenmiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak da eserlerinde olması gerekenden ziyade olanı anlatmayı kendilerine bir ilke olarak benimserler. Romanlarında çağdaş toplumun güncel gerçekliklerini ve toplumsal sorunlarını birer eleştirmen gibi ele alırlar. İdealleştirmeden kaçınılarak gerçeklikler, tüm çirkinlikleri ve ayıplarıyla birlikte sunulur.

Aydınlanma ilkeleri ile kurgulanmış yaşamın merkezinde bireye yapılan vurgu; Ortçağ’ın sona ermesi ile kilisenin, dolayısıyla tanrı merkezli bir dünyanın edilgin bir üyesi olan insanı bireye dönüştürmüş ve akıl ile inşa edilen yeni düzenin en önemli ve güçlü üyesi kılmıştır. Bu nedenle “Karakter, ana belirleyicidir yansıtmacı romanda ve romanın diğer unsurları (zaman, mekân ve olay) bu karakterin başından geçen olaylar çerçevesinde şekillenir. Genellikle bu tür romanlarda öne çıkan tek bir kahraman vardır ve belli bir zaman dilimi içerisinde bu kahramanın etrafında dönen olaylar anlatılır. Kahraman genellikle romanda bilinçlenme süreci içerisinde ve olayın başlangıcından sonuna, olumsuzdan olumluya doğru bir geçiş söz konusudur” (Yürek 2005: 41).

20 yüzyıla gelindiğinde aydınlanma ilkeleri ile inşa edilen dünyada bireyin içinde düştüğü açmazların ve akılcılıkla kurgulanan dünyanın insanın benliğine ve kimliğine indirdiği darbenin yanı sıra, bilimsel bilginin tartışmasız gerçekliğinin sona ermesi, modern düşüncenin sorgulanmasını beraberinde getirir. “Özellikle sanayileşmenin yarattığı yabancılaştırıcı ve yıkıcı etki, modernliğin içinden modernist eleştiriyi doğuran en önemli nedendir. Modernist estetik anlayışı, sanayileşmenin sebep olduğu bu etki nedeniyle insanın yabancılaşmasına karşı bir başkaldırıyı esas alır. Bununla birlikte sanayileşmenin yarattığı bir diğer durum, gerçeklik algılayışının farklılaşmasıdır. Sanayi toplumunda toplumsal sınıfların ve sınıflar arası farklılıkların ortaya çıkması gerçeklik algılayışını kökten değiştirmiştir. Yeni algılayış, gerçekliğin parçalanmış olmasıdır ve yeni toplumsal düzenin sanatçısı da gerçekliği kendi bakış açısından algılar” (Şen Altın 2013: 65). Bu algılayış biçimi ise aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan bireyin hikâyesini esas malzeme edinen roman türünün, içeriği ile birlikte biçiminin farklılaşmasını beraberinde getirir.

Biçimsel yeniliklerle karşılaştığımız romanlar, psikolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesi neticesinde psikolojik gerçekçilik perspektifi ile kaleme alınan metinlerdir. Freud, Adler ve Jung gibi önemli isimlerin bilinçaltı incelemeleri, roman kahramanlarının var oluş biçimlerini etkiler. Gerçekçi romanın, neden sonuç ilişkisi içinde ve bilinçli bir büyüme süreci yaşayan başkişisinin yerini olay, mekan ve zaman unsurlarının silikleştiği ruhsal süreç almıştır. “Modernist romana geçiş niteliğinde düşünülebilecek pek çok romanda, bireyin içsel dünyası anlatılmaya başlanmıştır. Bu romanlarda, insanın bilinçaltı gerçekliklerini yansıtabilmek üzere birtakım biçimsel yeniliklere gidilmiştir. Psikolojik gelişmeler sonucunda biçimsel yeniliğe giden öncü modernist yazarlar arasında ise James Joyce, Virginia Woolf, William Faulkner gibi önemli romancılar vardır” (Şen Altın 2013: 96). 20. yüzyılın başında ortaya çıkan bilimsel gelişmeler bilimsel gerçekleri tartışmaya açıp, “gerçek” tanımının ve gerçeğe ulaşma yollarının yeniden sorgulanmasına sebep olurken “İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen soğuk savaş yıllarında, modernliğe getirilen eleştiriler ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Modernliğin en önemli kozu olan teknolojinin, silah ve nükleer üretiminde kullanılarak vahşet uyandırması, insanlığın modernlik ve tasavvurlarına olan inancını yerle bir etmiştir” (Doltaş 2003: 22).

Modernist romanın kurgusal özelliklerine bakıldığında, roman kahramanının, modern dünyanın olumsuz etkileri karşısında yenilmiş, pasifleşmiş ve iç dünyasına çekilmiş bir birey olduğu görülür. Modernist roman, “‘Protagonist’ olarak da ifade edilen bireyin iç dünyasına yönelmesi modern dünyaya karşı pasif bir direnişidir. Albert Camus’un *Yabancı*’sı, Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam*’ı, Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ı hepsi birer pasif direniş örneğidir. Bu tür romanlarda olay kurgusu, yansıtmacı romandan farklı olarak merkezi bir konum olmaktan çıkar ve sadece bir kurgu ögesi haline gelir” (Şen Altın 2013: 92-93). Söz konusu romanlar yaşadığı hayatın dışına sürüklenmiş, varoluş sancısı çeken, topluma ve dolayısıyla kendine yabancılaşmış bireyin arayış sürecini kendine konu edinir.

İkinci Dünya savaşı sonrasında *egzistansiyalizm* düşüncesinin etkisiyle felsefi romanlar yaygınlık kazanır ve insanın var oluşunu sorgulayan, edebiyatı felsefeyle iç içe geçiren bir akım olarak *egzistansiyalizm* roman üzerinde etkili olur. Bu dönemde topluma yabancılaşmış, bireysel, mutsuz ve bunalımlı, derin felsefi sorgulamalar içerisindeki yazar, anlamsız bulduğu yaşamı felsefi sorgulamalarla anlamlı kılmaya çalışırken, estetizmi ön planda tutar ve seçkin bir anlayışla eserlerini oluşturur. 1940 sonrasında modernist yazarlarla biçim bulan bu roman anlayışı *yeni roman* olarak adlandırılır. *Yeni roman* anlayışıyla eser veren yazarlar modernistlerin edebiyatta başlattığı değişimi daha keskin bir biçimde devam ettirirler. Alışlagelen romanın yapısı bozulmuş, olay, zaman, mekân ve kişiler silikleşmiştir. Fredrich Nietzsche, Jean Paul Sartre, Albert Camus, Alain Robbe-Grillet gibi yazarların öncülük ettiği *yeni roman* anlayışı, postmodern romanın antimodern tavrının temellerini oluşturur.

Yirminci yüzyıl başında modernistlerin, bunların ardından yeni romancıların roman türüne getirdikleri değişikliklerin ardından, yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan *postmodern roman*, edebiyatta yeni bir anlayışla birlikte yeni bir dönemi başlatır. Söz konusu dönemi kesin tarihi aralıklarla ve niteliklerle sınırlandırmak hayli güçtür. “Ne modernizm ne de postmodernizm belirli ilkeler altında sistematize edilecek birer edebiyat akımıdır; onların başlangıç ve bitiş tarihlerini paranteze almak olanak dışıdır, çünkü estetik düzlemde modernizmin ne zaman bittiği, postmodernizmin ne zaman başladığı kesin değildir” (Ecevit 2001: 70).” Ancak bütün güçlüğüne rağmen bir dönemden bahsediliyorsa yaklaşık olarak bir

dönüşüm evresini belirtmek gereklidir.² 20. yüzyıl başlarında yaşanan hızlı değişimler (siyasi, toplumsal, kültürel, bilimsel, teknolojik, vs.) ve bu değişimlerin toplumda –özellikle Batı toplumunda- yarattığı etki ve sonuçları yeni bir gerçeklik algısı yaratmıştır. Postmodern sanat bu yeni gerçeklik anlayışının sanattaki ifadesidir. Bu sanat anlayışı, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde şekillenmeye başlar. “Jameson’a göre, postmodernizm, kapitalizmin kültürel mantığıdır. Kapitalizmin gelişme sürecinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik bir aşama ve bu aşamanın baskın kültürüdür. Elektronik ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin Batı toplumlarının kurumları, gelenekleri ve yaşam biçimleri üzerindeki etkisidir. Jameson’a göre II. Dünya Savaşı sonrası kapitalizm yeni bir aşamaya girmiştir. Bu aşamaya girmesinde, sermayenin yoğun bir şekilde uluslararasılaşması, teknolojik devrim ve siyasal güç olarak ulusal devletin aşılması gibi değişiklikler etkili olmuştur. Kapitalizmin bu yeni aşamasında, algılama, öğrenme ve bilme süreçleri görsel medya tarafından yoğun bir şekilde belirlenen yeni bir insan psikolojisi türetmiştir. Güçlü bir etkiye sahip olan görsel medya, ulus ötesi sermaye ile denetlenmeye ve yeni bir ideolojik yorum dünyaya egemen olmaya başlamıştır. İşte Jameson’a göre bu yeni durum, kapitalizmin yeni aşamasının kültürel çerçevesi olan postmodernizmdir” (Şaylan, 2009: 47-49).

2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan tüm bu değişimler bireyin topluma, kendine, geleceğe mesafesini algılayış biçimini, düşünce ve değerler sistemini köklü bir değişime uğratmıştır. Romanın, doğuşundan bu yana, edebi türler içinde en fazla değişim geçiren tür olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki türün değişen biçimsel özelliklerinin, tarihsel sürece ve değişen toplumsal gerçeklik anlayışına paralel bir değişim gösterdiği aşikârdır. Romanda biçimsel özelliklerin değişim seyrinin, siyasi, sosyo-ekonomik, bilimsel; felsefi, sosyolojik vb. disiplinlerdeki gelişmelerin bir yansıması olduğunu, toplumlar değiştikçe, romandaki zaman, mekân, karakter, anlatıcı gibi biçimi temsil eden temel öğelerin farklı gerçeklikleri betimler hale geldiğini, bilhassa klasik gerçekçi (yansıtmacı), modernist ve postmodern roman örnekleri arasında yapılan değerlendirmeler ortaya koymaktadır. O halde denilebilir ki toplumsal gerçeklik anlayışı ve romanın biçimsel özellikleri arasında önemli bir bağ mevcuttur ve bu bağ, tarihsel ve toplumsal olarak takip etmek mümkündür.

Roman kahramanının geçirdiği değişim sürecine değinmeden evvel postmodern romanın biçimsel öğelerinin kendine özgü nitelikleri için en kapsayıcı cümle olarak, *postmodern roman, eklektik ve her anlamda çoğulcu aynı zamana türlerin iç içe geçtiği yapıyla her türlü farklılığa kapısını açmıştır*, denilebilir. Bu farklılık, anlatım biçiminden, anlatıcının tavrından başlayarak romanın en küçük zerresinde değişime olanak yaratmıştır. “Postmodern romanla birlikte, romanın biçimsel yapısını oluşturan kurgusal özellikler (zaman, olay, karakter, anlatıcı, mekân gibi), üstkurmaca ve metinlerarasılık teknikleri ile birlikte genişlemiştir. (...) Okurun, romanla kendini özdeşleştirmemesi, romandaki gerçekliğin kurmaca bir gerçeklik olduğunu algılayabilmesi ve gerçeklik parçalarını yorumlayabilmesi istenir” (Sazyek 2010: 513). Roman türünün ortaya çıkışından bugüne kadarki süreçte en köklü değişim,

² ilk kez Amerika’da İhab Hassan adlı edebiyat eleştirmeni tarafından, 1960’lı yılların başında ortaya atılarak postmodern edebiyatın alt yapısı oluşturulmaya başlanır. Postmodern terimi, İhab Hassan’ın 1971 yılında yazdığı *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* (Orfeus’u Uzuvarına Ayırmak: Postmodern Edebiyata Doğru) adlı kitabı basılana kadarki süreçte Amerikan edebiyatındaki yeni yönelimleri tanımlamak için kullanılmışsa da kitabın yayımlanmasına kadar, mevcut edebiyat anlayışı ve uygulamalarına getirilen eleştirel söylemin ifadesi olarak yaygın bir kabul görmemiştir.

roman kahramanının dolayısıyla türün ortaya çıkışında esas malzeme olan insanın ve insanlık hikâyelerinin rolünü değişime uğratmıştır.

3. KAHRAMANSIZ ROMAN BİZE NE SÖYLER?

19 yüzyılın gerçeklik perspektifi ile oluşturulan roman estetiğindeki birey, metnin ana unsuru, kahramandır ve kahramanın özellikleriyle anılır. Bunun bir sonucu olarak bu dönem romanları kahramanlarının adlarını taşıırken birçok eser de kahramanları ile beleklerde yer edinmiştir.³ Roman kahramanı, belli bir anlamın, değerın veya iletinin taşıyıcısıdır. Yenilse de güçlüdür, toplumdaki konumuyla düzeni değiştirecek veya bir toplumsal aksaklığa ışık tutacak kadar mücadelecidir. Topluma güven ve inanç aşıl原因an kişidir. Özellikle modern düşüncenin bireye yaptığı vurgu, birey merkezli bir dünya kurgusu, dünyanın gidişatında, kaderinde insanın gücünün tartışmasız kabullenilişi birey merkezli bir düşünce sistematiği roman türünde kişiyi esas unsura dönüştürmüştür. “Edebiyat biliminde ona henüz metin figürü ya da protagonist gibi silik tanımlar uygun görülmemiştir” (Ecevit 2001: 24). Ancak postmodern dönemde modernist düşüncenin anti-modern tavrıyla birlikte bireye duyulan inanç, modern düşüncenin değerler sistematiği ile oluşan kurguda bireyin uğradığı mağlubiyetler, kahraman özelliğini yitirmesine yol açar. Yazar-anlatıcı da roman kişisi de kimlikten kimliğe giren, değişim geçiren veya dönüşüme uğrayan bir nitelik gösterirler. Artık kendilerine kahraman demek zordur; çünkü metnin odağında yer alan, belli bir anlamın veya iletinin taşıyıcısı olma konumlarını yitirmişlerdir. Metnin imgelerden örölü dokusu içinde herhangi bir unsurdurlar. “Dahası özne dağılır, kaybolur. Ontolojik kuşkunun ürünü bu durum, anlatılarda genellikle sanki özne yokmuş da var oluyormuş, olaylar belli biçimde gerçekleşiyormuş ama belki de öyle olmuyormuş, olayların zamanla ilişkisi bir türlü kurulamıyormuş gibi aktarılır” (Doltaş 2003: 141).

Modern romanların ve kısmen modernist romanların önemli bir kurgusal ögesi olan karakter, postmodern romanda bu önemini kaybeder. Hasan Boynukara *Karakter ve Tip* adlı makalesinde, edebiyatta karakter yaratma biçimlerinin değişmesini şu şekilde açıklar: “insanın toplumsal düzendeki yeri değiştikçe, karakterin edebi eserlerdeki yansıtılma biçimleri de değişmektedir. Nitekim gerçekçi romanlarda inandırıcı karakterler yaratmak esas olmuştur. Modernist romanlarda ise psikolojik gerçekçiliğe bağlı olarak bir karakter yaratma yoluna gidilmiştir. Fakat postmodern romanla birlikte karakter, karakterin bütünlüğünün tartışmalı bir hale geldiği bir anti-karaktere dönüşmüştür” (Boynukara, 2010: 171-172). Bu durumun bir diğer nedeni ise postmodern edebiyatın estetik anlayışında aramak gerekir. Postmodern edebiyat ve bilhassa roman estetiğinin en önemli ögesi dil’dir. Dolayısıyla biçimsel estetik kaygının, dili araç olmaktan çıkarıp amaçsallaştırması başta roman kahramanı olmak üzere diğer öğeleri değersizleştirip silikleştirmiştir. “Postmodernizmde özne dildir. Postmodern söylemde, modern söylemin rasyonel ve bütüncül bireyinin yerini, merkezsizleşmiş ve parçalanmış bir özne anlayışı almıştır ve özneyi bu şekilde parçalı kılan ise, dilin akışkan ve çok katlı bir yapıya sahip olmasıdır. Postmodern söylemin gerçeklik anlayışındaki bu çoğulcu yönelim, postmodern romanın da ana estetik ilkesi olarak benimsenmiştir” (Şen Altın 2013: 2). Roman türünün bu değişimini felsefi arka planda yer alan antimodernist düşüncelerle, (estetik kaygının öncelikli hale gelmesi, roman yazarının kaybolan etkinliği, açık yapıt kurgusuyla okurun hükmedilen alıcı olmaktan çıkıp metnin oluşumunda etkin rol üstlenmesi, mestinlerarasılık, üst kurmaca vb.

³ Madam Bowary, Anna Karanina, Martin Eden vb. romanlar sıralanabilir.

yöntemlerle metnin kendi düzleminde olağandışı bir gerçeklik yaratması vb.) açıklamak mümkün olsa da bir başka perspektiften, postmodern romanın estetik haz nesnesine dönüşmüş olmasının söz konusu değişimdeki rolünü de değerlendirmek gerekir. Jale Parla (2012: 26) postmodern edebiyatın önemli yazarlarından biri olan Hasan Ali Toptaş'ın metinlerinden hareketle vardığı genellemede "Bu metinlerde yalnız karakterler şekilden şekile girmez; anlatı da şekilden şekile girer. Çoğunlukla kimin konuştuğunu izlemek bile zordur çünkü şekil değiştirme ve parçalanma hem öznedemede hem de anlatının nesnesinde gerçekleşir, der. Bu durumun yarattığı sonuç ise tam bir belirsizlik halidir.

Ecevit'e (2006: 66-68) göre postmodern çoğulculuk düşüncesinin kökeninde birey insanın, toplumdaki hızlı gelişmeler karşısındaki umarsızlığı ve bir boyun eğişi vardır. Bu gelişmeler doğrultusunda önemini kaybeden birey-insan, baş edemediği ve değiştiremediği tüm yaşam biçimlerini, alternatif eğilimleri ve karşıtlıkları kabul etmek durumunda kalmıştır. Postmodern sanat da bu bağlamda, eklektik/çoğulcu bir yapının adıdır. Farklı biçemlerin (gerçekçi, modernist ya da postmodern) bir araya gelebildiği, bütünsel anlamda sanatsal ilkelerin yok sayıldığı ve hatta sanatsal olanla olmayan arasındaki sınırların bile ortadan kalktığı bir yapının adıdır. Genel estetik ilkelerin olmadığı böyle bir ortamda yaratıcılığa bağlı olarak herkes kendi biçimini oluşturabilmektedir.

Biçimin her şeyin önüne geçtiği postmodern romanda içerikle birlikte insan unsuru ve insanla temsil edilen her türlü değer de irtifa kaybetmektedir. Oysa edebiyat malzemesi gereği, sözün taşıdığı anlamın dayatmasına bağlı olarak içerikten uzaklaşamaz. Bir metnin estetik değerinin sadece içerik olarak değerlendirilmesi nasıl mümkün değilse biçimsel olarak değerlendirilmesi de mümkün olmayacaktır. "Bahtin, *Sözel Sanatta İçerik, Malzeme ve Biçim Sorunu* adlı denemesinde estetik çözümlemenin en iyi yönteminin içerik, malzeme ve biçimin birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi olduğunu ifade etmektedir. İçerik, temayla aynı şey olmamakla birlikte, bir yapıtın ne hakkında olduğu ile ilgilidir. Malzeme, bir yapıtın taş, boya, ses ve sözcük gibi inşa edildiği belirli bir maddedir. Biçim ise, belirli bir yapıtındaki içerik ve malzeme arasındaki ilişkidir" (Şen Altın 2013: 189). Bu durumda bir edebi metinde bilhassa romanda biçimsel estetik, sadece sanatsal yaratının malzemesini estetize etmekten ibaret değildir. Biçimsel estetik, içerik ile malzemenin birlikteliği ile ontolojik bir bütünlük kazanır.

Postmodern roman, biçimdeki tavrı, içeriğinin insansızlaşması ve postmodern kültürde her şeyin tüketim nesnesine dönüşmesinin bir sonucu olarak bir başına bütün ereklere bünyesinde toplar. Postmodern roman olay ve kişilerle hiç ilgilenmez. Yapıtlarda olay var mı yok mu algılamak olanaksızdır. Olay çok basite indirgenir. Olaydan çok yazarın kullandığı anlatısal yöntem metnin cazibesini oluşturur. Biçim içerikten daha önemli bir duruma gelir. Roman bir tür konusuz romana dönüşmüştür. Olaylar anlatıdaki önemini kaybetmiş, kişiler metnin kurgusunda herhangi bir nesneye dönüşmüş, anlatının basit bir unsuru durumuna gelmiştir. Geleneksel romanın başkahramanlarından ve güçlü kişilerinden geriye kalan pek fazla bir şey kalmamıştır. Kişinin varlığı da, yokluğu da anlatı kurgusu için belirleyici bir güce, etkiye sahip değildir. Kişiler güçsüz ve siliktir. Çoğu zaman isimleri bile yoktur. Olsa da okur adlarını öğrenmekte, aklında tutmakta, zihninde olay örgüsünü oluşturmada güçlük çeker.

4.KAHRAMANSIZ ROMANIN ESTETİĞİ

Estetik'in bilhassa iyi, doğru, gerçek, yararlı vb. kavramlarla ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar, Antik Yunan'dan başlayarak, günümüzde de devam etmektedir. Kant'ın iyi, hoş,

güzel gibi değerler arasına çizgi çekme çabasına karşılık, bilhassa 18. yüzyıl estetik görüşünü esas alan (başta Shaftesbury olmak üzere) duyumsal estetik kuramlara göre estetik değer, sadece akıl ile algılanamaz ve biçim ile ifade edilemez. Bu çalışmanın tartışma konusu olarak gündeme getirdiği asıl husus, etik ve estetik ilişkisine yaslanarak, kahramansız bir romanın insani olanı dışlamak suretiyle estetik değeri salt estetik hazza dönüştürme durumu ve estetiğin her zaman bünyesinde az ya da çok yer alan etik değerlerin yok sayılmasının roman türüne vereceği zararla ilgilidir.

Roman kahramanı varlığı ile metnin içine insani olanı dolayısıyla esas anlamı taşır. İnanın varlığı ile başka değerler estetik değer bünyesine girmeyi başarır, estetik hazı kalıcı ve düşünsel bir hazla birleştirir. İnsanın olmadığı yerde bir değer kavramından söz etmek mümkün değildir. İnsan olmadan doğada var olan her şey, var oluşları dışında bir anlam bir değer taşımaz. “Doğa, bütün değerlerin dışında salt bir gerçeklik varlığıdır. Doğaya bu değerleri yükleyen insandır. Doğaya yararlı, doğru, iyi ve güzel yapan insandır. İnsan, yaşadığımız evrene erekler koyar, değer nitelikleri katar ve böylece evreni yararlı, doğru, iyi ve güzel bir evren yapmakla insansallaştırır. Böyle insansallaştırılan bir evren, bir değerler evreni olmuş olur” (Tunalı 1998: 132). Dolayısıyla estetik değer sadece biçimsel bir estetizme hapsedilmediğinde, içeriğin katkısı ile zenginleşecek, ireel alanın içindeki değerlerle insanileşecek ve estetik haz geçici bir haz olmaktan; edebi eser ise salt bir haz nesnesi olmaktan uzaklaşacaktır. Çünkü roman türü olarak kendi evreninde olayların cereyanı ile bütünlük kazanır, bir eylem yahut eylemsizlik ancak ait olduğu bağlam içerisinde etik ve değer açısından anlam kazanabilir. Dolayısıyla olayları, salt bir oluş, değişim olmaktan çıkaracak olan; olayın kişisi, kahramanıdır. Ancak bu sayede bir eylem ya da durum, yalnızca eylem ya da durum olmaktan öte bir anlam, değer taşıyabilir. “Sanatta da felsefede de önemli olan insanın en geniş nesnel bilgisine ulaşmaktır. İnsanı en öznel düzeyde ele alan sanat yapıtları bile bize tüm insanla ilgili bir özelliği açık edebildiği zaman önemli olmaktadır. Biz bir sanat yapıtında sanatçının kendisini değil bizi de içine alan bütün insanı bulmak isteriz. Sanatçı hangi yöntemi kullanıyor olursa olsun bize önünde sonunda bütün insanı göstermekle yükümlüdür” (Timuçin 2013. 17). Çünkü anlam ve değer ancak insanla var olabilir.

Postmodern süreçte roman türü, kahramanını yitirmiş, biçimsel estetiği en önemli erek haline getirmiştir, farklı dönemlerde ortaya çıkan birçok popülist anlayışıyla oluşturulan metinler gibi insan-öznenin uzak kalmaya devam ettiği müddetçe postmodern roman kendi varlığını tehdit edecektir. İnsan öznenin ve beraberinde etik ve değerlerin romandaki konumu yok olmaya yüz tutmuştur, ancak “Bütün bunlara karşın, güzel ile iyi'nin, estetik ile etik'in yüzyıllardır düşünülen beraberliği de yine varlığını sürdürür. Çünkü, bu beraberliğin temeli, insan varlığında, insan ruhunda bulunur. Bunun için, kalokagathia anlamındaki bu iyi ile güzel'in beraberliği, yalnız geçmiş yüzyıllarda değil, günümüzde de geçerliğini sürdürür” (Tunalı 1998: 136). Postmodern roman anlayışının kahramanı ortadan kaldıran, olay örgüsünü öznesizleştiren anlayışına karşı çıkan Ahmet Oktay, (2005: 58) romanın merkezinden çıkarılmış kahramanın etkisizleştiğini ve bir nesneye dönüştüğünü belirtir. Oktay, romanda anlatılmak istenen kültürel, siyasi ve sosyal meselelerin ancak bireyin hayatından ve bakış açısından hareketle hayat bulacağını ve okur için bir anlam ifade edeceğini *nesnelere insan arasındaki bağlantının kopması, bilen özne'nin geçersizleşmesi*, estetik değeri ortadan kaldırdığı gibi romanın varoluş amacına da büyük bir darbe indireceğini dile getirir.

Elbette postmodern süreçte öznenin parçalanmış benlik algısının, kendi yaşamı üzerinde gücünü ve kontrolünü kaybetmiş bireyin hayatın içindeki edilgen konumunun dönem metinlerine yansımaları olağandır. Bugünün dünyasında ileri kapitalizmin dayattığı şartlar, teknolojik gelişmeler ve hızlı değişim; bu gelişmeler ve değişim karşısında gücünü yitiren insanın hikâyesi olması sebebiyle postmodern romanda, modern romanın kahramanının niteliklerini kaybetmesine yol açar ve kişiyi, silikleştirmekle kalmayıp, herhangi bir biçim unsuruna dönüştürür. Şimdi öznenin yerini, tüketim kültürü içinde nesne ile varlığını anlamlı kılan pasif ve güçsüz kişi almıştır. Ancak akılda tutulması gereken husus, romanda estetik kaygının biçim üzerine yönelen ağırlığın, estetik değeri sığlaştıran bir yönelime dönüşebileceği gereğidir.

"İnsan fikri"nin (bir değer olarak insanın) inşa edilme süreci şöyle ifade edilebilir: Kendimi deneyimlediğim halimle ben, insanımdır ve ötekiler de benim onları deneyimlediğim haliyle insandır. İkinci durumda ise şöyle ifade edilebilir: İnsan, benim onları deneyimlediğim haliyle beni çevreleyen tüm ötekilerdir ve ben de onların deneyimlediği halimle insanımdır" (Bahtin 2005:74). Dolayısıyla insanları somutlaştıran ve hayatı estetize eden olgu, insanlar arasındaki karşılıklı ilişkide varlığına ulaşır. Hayatın estetik ve estetik düzlemde somutlaşması, insanların başkalarıyla olan ilişkilerindeki deneyimlerle mümkündür. Dolayısıyla insan(sı) öznenin merkezde olduğu bir olay örgüsü, ancak bağlam içinde değer taşıma imkânına sahip olacak, eylemi ve hatta eylemsizliği değerle buluşturacaktır. Diğer taraftan "Yabancılaşma içindeki bireyin, gündelik yaşamın anlaşılabilir, çözümlenmez gibi görünen sorunlarını anlama çabası ile isterse yetersiz olsun bu çabayı tümünden geçersiz sayan, öznenin çaresizce parçalanışına sistem içi bir meşruiyet kazandıran ve parçalanmayı ussallaştırıp normalleştiren anlayış arasında temel bir karşıtlık" (Oktay 2005: 58) olduğu unutulmamalıdır.

Edebiyat tarihine bakıldığında insanı ve anlamı edebi metnin bünyesinden uzaklaştıran yaklaşımların olduğu⁴, ancak bu tavırla oluşturulan metinlerin bir akım yahut ekol olarak anılmaktan öteye gidememiş olduğu görülür. "Bize bütün insanı göstermeyen bir sanatçıya bizim göstereceğimiz ilgi uydurma bir ilgi olacaktır. Zamanında ses getirmiş, umulmadık yankılar uyandırmış sanat yapıtlarının kısa zamanda okunmaz olması, yüzüne bakılmaz olması, görülmez ya da dinlenmez olması içindeki insan gerecinin zayıflığıyla ilgilidir. Sanatçı benim için ne zaman önemlidir? Bana beni gösterebildiği kadar önemlidir, daha geniş anlamda bize bizi yani insana insanı gösterebildiği zaman önemlidir" (Timuçin 2013: 17). İnsanın dışlandığı hatta yok sayıldığı bir roman; insansız olarak cereyan eden, bütünlükten yoksun, parçalanmış zihnin bir yansıması olarak parçalanmış olayların sebepsiz akışında, durum ve değişimlere en ufak bir değer atfedemeyecektir. Elbette sanattan bahsedildiğinde estetiğin biçime dair unsurlarını yadsımaya olanak yoktur. Ancak "Bir sanat yapıtında, tıpkı saf biçim olmadığı gibi, saf içerik sayılabilecek, gerçek bir öge yalıtılmak da mümkün değildir: İçerik ve biçim iç içe geçer, bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir" (Bahtin 2005: 317). Okur aynı zamanda bir edebi metnin bünyesinde biçimle ifade bulmuş, etik değerlere ve hatta insan oluşa dair gündelik yaşam içinde farkına varılması mümkün olmayan insani durumlara dair farkında oluşa, aynı zamanda düşünsel bir haz yaşama imkânı bulur. Bu farkında oluş, bulunduğu

⁴ 20. yy'ın başında, öncülüğünü Tristan Tzara'nın yaptığı, amacı kelimeleri anlamın tutsaklığından kurtarmak ve geleneksel toplum düzeni, kültür ve sanatı yıkmak olan Dadaizm ilk akla gelenler arasındadır. (Bkz.H. Fethi Naci, *Avrupada ve Bizde Yazar ve Esreleri ile Edebiyat Akımları 3*, Damla Yayınevi, 1976, İstanbul.

basamağı değiştirme imkânına erişen kişiyi, içeriğin etkili bir biçimsellikle buluşması neticesinde daha yetkin bir estetik hazza ulaştırır. “Değerleri dışladığımız zaman roman çökecektir. Değerlerin dışında roman yazmak olası değildir. Roman alanı, olanla olası olanın çatıştığı ve aynı zamanda bütünleştiği alandır. Ben bunları gördüm ve size gösterdim savı hiçbir zaman yeterli değildir, nasıl bir dünya özlediğimiz, nasıl bir dünyada yaşamak istediğimiz de önemlidir. Romancı işte bu yüzden her şeyden önce eleştirmecidir. Romanın konusu ne olursa olsun gerçekte onun tek bir konusu vardır: insan” (Timuçin, 2013: 169).

Elbette estetik değerler üzerine bugüne değin söylenenler, Aristo’dan başlamak üzere birçok önemli ismin görüşleri yan yana koyunca farklılıklar göstermektedir. Estetik değerleri etik değerlerden tamamen ayırmak mümkün olmayacağı gibi estetik değeri salt etik alana hapsedmek de doğru olmayacaktır. Ancak etik olandan yalnızca insanın var olduğu yerde bahsetmek mümkün olduğu unutulmamalıdır. İnsanın olmadığı bir alanda başta etik değerler olmak üzere her türlü değer anlamını yitirir. Oysa estetik değerler içinde yer alan, yüce, trajik ve komik gibi değerler tamamen insanlık durumu ve insanın algılama, idrak sınırları ile ilgilidir.

Edebiyat eseri, plastik sanatlardan farklı olarak malzemesinin sunduğu imkânla, bünyesinde barındırdığı devingenlikte etik olanı barındırma imkânına sahiptir. Doğada gerçekleşen eylemler -rüzgarın esişi, depremin yüzeyde yarattığı derin çatlaklar yahut fırtına ile şaha kalkan dalgalar- devingenliği ifade etmesine karşılık etik olarak bir değeri muhafaza etmekten yoksundurlar, etik olan ancak insan özne yahut onun bakış açısıyla iyi-kötü güzel çirkin gibi değerleri kazanır. “Plâstik sanatların donmuş bir yapıyla vardığı ‘yinenemez birkerelikler dünyası’na edebiyat, özellikle onun kurmaca türleri, ‘yinenemez bireysel olayları, eylemleri, yaşamları’ işlemek suretiyle ulaşır.” (Sazyek 2013: 1135).

“Bir sanat yapıtının gücü ya da anlamı estetik yetkinliğiyle birlikte o yetkinliğe kapı açan düşünce yükünden giderek belirlenecektir. (...) Düşünen bir edebiyat ürünüyle düşünmeyen ya da düşünür gibi yapan bir edebiyat ürününü birbirinden ayırmak gerekir. Her sanat yapıtı gibi bir edebiyat yapıtı da estetiğiyle ve düşünce yüküyle kendini ortaya koyar. Bir yapıtta düşünsel yanla estetik yan birbirinin tümleyeni olarak belirir. Estetik biçimlerde dışlaşan şey düşüncelerimizdir duygularımızdır, her estetik bu düşünsel-duygusal özü dışlaştırabildiği ölçüde estetikdir. Bu yüzden edebiyat yapıtları tıpkı felsefe yapıtları gibi bize insanı açımlayan yapıtlardır” (Timuçin 2013. 16). Dolayısıyla anlamsal bir sanat olma özelliği ile diğer sanatlardan farklı bir niteliğe ve ifade aracına sahip olan edebiyatın bir türü olarak roman, ontolojik olarak insan özneye estetik değer açısından da muhtaçtır. Postmodern romanının merkezi konumunda yer alan dilsel estetik kaygının ötelediği/itelediği roman kişinin alanı terk etmesiyle bütün devinimi anlamlı kılacak olay örgüsü de nedensellik bağıını yitirip sadece bir doğa olayı gibi değerden yoksunlaşıp sadece oluşa dönüşecektir. Sadece oluş ise romanı, varoluşu insana bağlı olan başta etik değerler olmak üzere her türlü değerden yoksun bırakacaktır.

SONUÇ

Modern düşüncenin ve toplum yapısının ortaya çıkardığı bireyin hikâyesini anlatan bir tür olarak roman, varoluşunu, büyük ölçüde kahramanına borçludur. Modern düşüncenin üstün tuttuğu değerler; romanın bünyesinde, gerek yapısal anlamda, -çizgisel zaman akışı, gerçekçi mekân ve şahıs kadrosu, olay örgüsünde akılcı bir tutarlılık vb.- gerekse idealize edilen yahut alaşağı edilen hal ve tutumlar tablosunda ortaya konur.

Üretim tüketim ilişkilerinin ve ileri kapitalizmin dayatmasının bir sonucu olarak birey, tüketmekle var oluşunu anlamlandırma tuzağına düştüğünden bu yana, nesne karşısında mağlubiyetini kabullenir. Şimdi bireyden özneye geçilen ve öznenin de nesnenin gerisinde kaldığı postmodern süreçte, öznenin varoluşu nesneye koşullanmış bir hal almıştır. Nesne üzerinden kimliğini tanımlayan ve varoluşunu anlamlandıran özne; hızla gelişen teknoloji karşısında bilmediği bir dünyaya sürüklenirken, aklının kısmen intibak edebildiği, duygusunun neredeyse tamamen yabancı kaldığı dünyada, çokluğun yarattığı bir yokluk ve körlükle kendinin çok uzağına düşmüştür.

Modern edebiyatın en etkin ve yaygın türü olan roman, gerçeğe bakış açısının inşasıyla bireyin hikâyesini anlatan bir edebi ürün olarak karşımıza çıkarken Postmodern edebiyatta hızlı bir değişim yaşar. Bu değişimle birlikte romanın içeriğinin yanı sıra biçim unsurları da önemli bir değişime uğrar. Bu değişimin başında ise modern romanın esas konusu olan bireyin silikleştiği, olay örgüsünün parçalanıp dağılması neticesinde kaybolduğu, neredeyse insan-öznesiz bir hal aldığı görülür. Söz konusu değişim, postmodern romanda estetik değeri başka ölçütlerle kurarken, varlığı ancak insan öznenin varlığına koşullanmış olan estetik ve etik ilişkisini kesintiye uğratıp etik değerleri saf dışı bırakmaktadır. Oysa estetik, düşünsel alana açacağı kapı ile yetkinleşecektir. Bu nedenle de romanın 'kişi'ye ihtiyacı vardır. Postmodern romanın roman türünde yarattığı en büyük zafiyet, estetik arayışını düşünsel hazdan ayırıştırarak inşa etmesidir. Bu tutum ise, uzun vadede, nihayetinde bir anlam sanatı oluşuyla ayrışan edebiyatın roman türünde estetik hazzı düşünsel hazdan uzaklaştıracak ve anlamı sığlaştıracak bir tehlikedir.

KAYNAKLAR

- Bahtin, Mihail (2005). *Sanat ve Sorumluluk -İlk Felsefi Denemeler*, (Çev. Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Doltaş, Dilek (2003). *Postmodernizm ve Eleştirisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ecevit, Yıldız (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kantarcıoğlu, Sevim (2004). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oktay, Ahmet (2005). *Kahramanın Ölümü*, İstanbul: Alkım Yayınları.
- Parla, Jale (2012). *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Sazyek, Hakan (2010). "Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. Yıl: 6. Sayı: 65/66/67. ss. 510-528.
- Sazyek, Hakan (2013). "Edebiyat Niçin İnsansız Olamaz?", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013*, p. 1127-1139, s.1135..
- Shroder, M. Z. (2004). "Edebi Bir Çeşit Olarak Roman", Philip Stevick, *Roman Teorisi*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 20-34.
- Şaylan, G (2009). *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi.

Şen Altın, Neslihan (2013). Edebiyat Sosyolojisi Açısından Postmodern Romanın Toplumsal Temelleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Timuçin, Afşar (2013). Estetik Bakış II, İstanbul: Bulut Yayınları.

Tunalı, İsmail (1998). Estetik, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yürek, H. (2005). “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Modernizmin Yeri”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.